

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: O czytelnikach postylii Jakuba Wujka (XVI-XIX w.)

Author: Iwona Rak

Citation style: Rak Iwona. (2014). O czytelnikach postylii Jakuba Wujka (XVI-XIX w.). "Nowa Biblioteka", (2014), nr 2, s. 33-44.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Iwona Rak

Zakład Historii Książki i Bibliotek
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: iwona.rak89@gmail.com

O CZYTELNIKACH POSTYLLI JAKUBA WUJKA (XVI-XIX w.)

ABSTRAKT:

W rozprawie skoncentrowano się na zaprezentowaniu potencjalnych adresatów dwóch staropolskich zbiorów kazań Jakuba Wujka, to jest *Postylli katolickiej* „większej” oraz jej „skróconej” wersji zwanej *Postyllą mniejszą*. Charakterystyki publiczności czytelniczej dokonano na podstawie wybranych elementów literackiej obudowy ksiąg homiletycznych. Wśród omówionych składników ramy utworu znalazły się następujące elementy delimitacji zewnętrznej dzieła: formuły tytułowe, prefacje, listy dedykacyjne. Całość rozważań dopełniły spostrzeżenia na temat kręgu odbiorców dziewiętnastowiecznych reedycji postylli Jakuba Wujka.

SŁOWA KLUCZOWE:

Czytelnictwo. Homiletyka. Postyllografia. Wujek Jakub.

Niezwykłe aktywny pisarsko członek Towarzystwa Jezusowego ks. Jakub Wujek z Wągrowca (1541-1597), kojarzony współcześnie przede wszystkim z translacją Biblii, zapisał się w dziejach polskiej homiletyki jako autor pierwszej katolickiej postylli w języku polskim [12, s. 77]. Na dorobek postyllograficzny duchownego złożyły się dwa obszerne wykłady materii biblijnej, które w dobie staropolskiej opuściły prasy zakładów drukarskich łącznie osiem razy [3, s. 389-398]. *Postylla katolicka* „większa” została wytłoczona dwukrotnie (1573-1575, 1584), zaś sześć pozostałych wydań (1579-1580, 1582, 1590, 1596, 1605, 1617) to edycje *Postylli mniejszej*.

Postać Jakuba Wujka oraz spuścizna literacka owego apologety katolicyzmu po raz pierwszy wzbudziła zainteresowanie środowiska naukowego w drugiej połowie XIX w. Żaden z ówczesnych badaczy nie dokonał jednak szczegółowego omówienia twórczości homiletycznej członka Towarzystwa Jezusowego. O zakonniku z Wągrowca wspomniano jedynie na marginesach obszernych prac poświęconych dziejom homiletyki czy też piśmiennictwa [15, s. 545-547; 16, s. 134-166; 6, s. 401-408; 18, s. 145-149]. Samoistne publikacje traktujące o życiu i działalności wielkopolskiego jezuitę zaczęły powstawać dopiero w kolejnych stuleciach, ale ich tematyka dotyczyła przede wszystkim translatorskich poczynąń kaznodziei. Tylko nieliczni uczeni poświęcili uwagę Jakubowi Wujkowi – postyllografowi. Wśród autorów, którzy objęli refleksją badawczą wykład materii biblijnej jezuickiego duchownego, znaleźli się m.in.: Kazimierz Kolbuszewski [9], Konrad Górski [4], Jerzy Starnawski [23], Dariusz Kuźmina [13], Magdalena Kuran [12].

Problematyka rozpraw traktujących o dziełach postyllograficznych zakonnika koncentrowała się wokół zagadnień związanych głównie z genezą zbiorów, literackim kształtem prozy duchownego czy retorycznym zapleczem homilii. Żaden z badaczy nie zdecydował się natomiast na szczegółowe scharakteryzowanie docelowej grupy odbiorców Wujkowego wykładu słowa Bożego, których obraz został utrwalony w wybranych elementach literackiej obudowy postylli. Brak zainteresowania tym zagadnieniem zarówno w przypadku staropolskich wydań dzieł homiletycznych jezuitę, jak też dziewiętnastowiecznych reedycji tychże zbiorów jest zaskakujący, zwłaszcza iż decyzje o wytłoczeniu owych ksiąg były związane z zaspokojeniem potrzeb lekturowych konkretnej zbiorowości czytelniczej.

Dzieła postyllograficzne rektora poznańskiego kolegium być może nigdy by nie powstały, gdyby do rąk ówczesnych wyznawców konfesji rzymskiej nie trafiła praca kościelno-teologiczna kalwińskiego pisarza – Mikołaja Reja (1505-1569). Rozprawa literata z Nagłowic – *Świętych słów a spraw Pańskich, które tu sprawował Pan a Zbawiciel nasz na tym świecie jako prawy Bóg, będąc w człowieczeństwie swoim, to jest Kronika albo Postylla polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków uczyniona* [20] – bardzo szybko wzbudziła zainteresowanie i to nie tylko środowiska protestanckiego [17, s. 139; 12, s. 74]. Od momentu wytłoczenia „kacerskiego” zbioru homiletycznego w zakładzie typograficznym Macieja Wirzbięty (ur. ok. 1532 – zm. ok. 1561) [25, s. 360], to jest od 1557 r., grono odbiorców tegoż dzieła sukcesywnie wzrastało. Z czasem kalwińska postyllę można było odnaleźć, o czym świadczą słowa samego Jakuba Wujka, „nie tylko w miejskich i szlacheckich domach, ale i między naszymi kapłanami [...], a niektórzy ich i na kazanie swoje już nie tylko po wsiach, ale i po miasteczkach używali, a zwłaszcza Rejowej” [27, k. 3 r.].

O popularności dzieła M. Reja, zwłaszcza w gronie mniej wykształconego kleru, zadecydowały prosty obrazowy język, jakim literat z Nagłowic wyłożył czytelnikom materię biblijną oraz brak na ówczesnym rynku wydawniczym przystępnego wykładu Pisma Świętego reprezentującego rzymską konfesję [12, s. 74]. Postulat przygotowania katolickiego zbioru kazań w polskiej szacie językowej dygnitarze kościelni wysunęli dopiero po upływie czterech lat od wytłoczenia kalwińskiego zbioru kazań, to jest w 1561 r. na prowincjonalnym synodzie gnieźnieńskim. Przedstawiona w czasie spotkania prośba duchowieństwa, aby „mniej wykształconym kaznodziejom dać do rąk jakąś księgę homilii w języku polskim, z której by nie tylko mogli wyklądać ludowi Ewanielję w przebiegu całego roku, ale także obrzędy przy świętych Sakramentach wyjaśnić w formie katechizmowej” [12, s. 78] wkrótce miała zostać spełniona. Apologetą konfesji rzymskiej oraz autorem pierwszego katolickiego zbioru kazań w języku narodowym miał zostać wytrawny znawca teologii i retoryki – Jakub Wujek z Wągrowca.

Pracę nad wykładem słowa Bożego zakonnik rozpoczął w 1570 r. [9, s. 109]. Na pierwsze wydanie omówienia materii biblijnej Wujka polskie duchowieństwo czekało z wielkim zniecierpliwieniem, dlatego też aby nie przesuwając w czasie publikacji tak pożądanego zbioru kazań, sukcesywnie upowszechniano drukiem poszczególne jego części. Dwie pierwsze – część zimowa, zawierająca homilie na niedziele oraz święta od adwentu do Świętej Trójcy, oraz część letnia, wyposażona w kazania na niedziele i święta poczynawszy od święta Świętej Trójcy do adwentu, opuściły zakład typograficzny Mateusza Siebeneichera (zm. 1582) w 1573 r. [21, s. 207]. Część trzecia, w której pomieszczono rozważania przeznaczone na uroczystości Najświętszej Maryi Panny i świętych, została imprintowana dwa lata później.

Przygotowana przez jezuitę księga homiletyczna została pomyślana jako dzieło konkurencyjne wobec pracy postyllograficznej Reja. Zamierzeniem członka Towarzystwa Jezusowego było wytrącenie z rąk wyznawców konfesji rzymskiej „heretyckiego” zbioru kazań, a wytłoczona w małopolskiej oficynie wydawniczej postylla miała umożliwić duchownemu realizację zaplanowanego przedsięwzięcia. Zresztą, jak pisał sam Wujek w liście dedykacyjnym do biskupa Adama Konarskiego (1526-1574) usytuowanym na kratach pierwodruku wspomnianego tekstu: „Tymże obyczajem, iż się dzisiejszych czasów, tak wiele katechizmów, modlitw i traktatów kacerskich językiem polskim namnożyło, ponadto i postylle są wydane, którymi barzo wiele nie tylko prostych, ale i rycerskich ludzi i osób przedniejszych (czego się Bóg pożał) od jedności Kościoła Bożego i powszechnej wiary na te nową Luteranową, Kalwinową, Serwetową Ewangelią zwieść się dało, jest tego wielka potrzeba, aby przeciwne lekarstwo także językiem polskim podane było” [27, k. 3 r.]

Przywołana wypowiedź apologety konfesji rzymskiej jest częścią jednego z elementów literackiej obudowy *Postylli* „większej”, w którym jezuita scharakteryzował grono odbiorców swojej książki homiletycznej. Przedstawione w cytowanym passusie uzasadnienie potrzeby skonstruowania i ogłoszenia drukiem katolickiego zbioru kazań w polskiej szacie językowej duchowny dopełnił informacją o przyszłych adresatach dzieła. Zgodnie z przekonaniem zakonnika, katolicki wykład materii biblijnej powstał z myślą o tych, „którzy stoją, żeby nie upadli i tych co upadli, żeby powstać mogli” [27, k. 3 r.].

W przypisaniu do biskupa Konarskiego jezuita rozróżnił dwie grupy potencjalnych odbiorców *Postylli*. Przygotowane przez zakonnika katolickie omówienie Pisma Świętego miało umacniać wiarę w tych, którzy nadal opowiadali się po stronie konfesji rzymskiej oraz wzbudzać wiarę w tych, którzy dali się zwieść „kacerskim” naukom. Nieco bardziej ogólny obraz przyszłych czytelników zbioru kazań został utrwalony w tytule pierwodruku omawianego dzieła, gdzie czytamy, iż *Postylla* została „dla pospolitego człowieka, teraz nowo a prosto polskim językiem napisana”.

Tytuł *editio princeps* książki homiletycznej Jakuba Wujka składał się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza sygnalizowała zawartość dzieła, druga zaś dookreślała jego adresata. W analogiczny sposób został skonstruowany tytuł, ogłoszonego szesnaście lat wcześniej, zbioru homiletycznego Reja. Informację o treści kalwińskiej postylli dopełniła wzmianka o adresacie pracy, która przybrała następującą formę: „Postylla polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków uczyniona”. Ów przystępny wykład słowa Bożego od razu zyskał aprobatę wspomnianych „prostaków”, którzy według Nagłowiczana, jak twierdził Stanisław Windakiewicz, byli antytezą uczonych posługujących się wyłącznie językiem łacińskim [24, s. 55].

Postylla Reja, jak również dzieło homiletyczne jego katolickiego oponenta, to prace, które miały zaspokoić głód słowa Bożego doskwierający niewykształconemu społeczeństwu. Wydaje się jednak, iż członek Towarzystwa Jezusowego skonstruował swoje omówienie materii biblijnej z myślą o nieco szerszej, niż jego adwersarz, grupie czytelniczej. Egzemplifikacją tego spostrzeżenia jest zawartość semantyczna umiejscowionego w podtytule *Postylli* terminu, który charakteryzował potencjalnych adresatów dzieła. Literat z Nagłowic, jak sygnalizowano, przygotował wykład słowa Bożego dla „prostaków”, Wujek zaś dla „pospolitego człowieka”. Przymiotnik „pospolity” użyty przez jezuitę ma szersze znaczenie niż termin określający czytelników w adresie bibliograficznym pracy kalwińskiego pisarza, ponieważ odnosi się do ogółu odbiorców, a nie konkretnej grupy czytelniczej [22, s. 82], którą w przypadku książki Reja stanowili ludzie niewykształceni. Zgodnie z informacją zawartą w dopowiedzeniu do tytułu *Postylli* „większej” można wnioskować, iż dzieło

Wujka było dedykowane zarówno tej części społeczeństwa, która posiadała pewną wiedzę z zakresu teologii, jak i tym czytelnikom, którym tej wiedzy zabrakło [22, s. 82].

Jakub Wujek w podtytule wykładu słowa Bożego bardzo ogólnikowo określił czytelników homilii, czego nie można już powiedzieć o obrazie przyszłych odbiorców jego dzieła utrwalonym w „Przedmowie do czytelnika łaskawego”. W prefacji, zamieszczonej w pierwodruku *Postylli „większej”*, a następnie przedrukowanej z niewielkimi zmianami w drugiej edycji tegoż zbioru w 1584 r., duchowny sprecyzował przynależność wyznaniową osób, dla których przygotował omówienie materii biblijnej. Informacja o tym, że księga homiletyczna powstała z myślą o wyznawcach katolicyzmu, została ujawniona już w pierwszym akapicie słowa wstępnego. Jak czytamy: „Postylla nic nie jest inszego jedno wykład Ewangelii a Pisma Świętego. Zdało mi się za potrzebne, mój miły czcicielu, tu na przodku nieco mówić o prawym rozumienia, a wykładzie Pisma Świętego. Bo iż tych ostatnich a barzo niebezpiecznych czasów wedle proroctwa Pana Chrystusowego już nastali rozmaici ludzie, którzy różnie a niesformie pisma wykładając, na swe je wymysły gwałtownie naciągają. A pod imieniem P[ana] Chrystusowym i pod świętym a ozdobnym tytułem Ewangeliję wiele ludzi zwodzą. Tedy trzeba wiedzieć, którego się wždy wykładu bezpiecznie trzymać masz, i na którym słusznie przestawać masz. A zwłaszcza, iż między katolikami, a między wszystkimi przeciwnikami nie o piśmie, które wszyscy zarówno przyjmujemy [...], ale o prawym a własnym rozumieniu a wykładzie pisma wszystek spór jest” [20, k. 4 v.].

W kolejnych częściach przedmowy autor jeszcze wielokrotnie podkreślał związek czytelników *Postylli* z katolicyzmem. W końcu ktoś inny, jeśli nie zwolennik Rzymu miał stać się potencjalnym odbiorcą dzieła katolickiego duchownego? Być może do grona czytelników Wujkowej pracy, poza wyznawcami konfesji rzymskiej, należeli również protestanci. Z pewnością ze zbiorem homiletycznym przyszłego translatora Biblii zapoznał się kalwinista Grzegorz z Żarnowca (ur. około 1528-zm. około 1601) – wytypowany przez swoje środowisko wyznaniowe na apologetę, nieżyjącego już w roku wytłoczenia katolickiej *Postylli*, Mikołaja Reja [17, s. 140]. W omówieniu materii biblijnej członek Towarzystwa Jezusowego nie stronił od obraźliwych sformułowań kierowanych pod adresem literata z Nagłowic, na które odpowiedział kilkanaście lat później wspomniany Grzegorz Żarnowita. W swoim dziele postyllograficznym, to jest *Postylli albo wykładzie Ewangelij niedzielnych i świąt uroczystych przez cały rok Kościoła chrześcijańskiego powszechnego [...]*, „kalwiński Skarga” zawarł krytykę Wujkowej księgi homiletycznej, Towarzystwa Jezusowego oraz katolicyzmu [12, s. 82].

Księga homiletyczna zakonnika z Wągrowca została pomyślana przede wszystkim jako replika przedstawicieli Kościoła rzymskiego na „kacerski” zbiór kazań Reja, co znalazło odzwierciedlenie w treści dzieła.

O erudycyjności pracy duchownego czytelnik mógł się przekonać, nie zapoznając się jeszcze z zasadniczą częścią zbioru. Wystarczyło, że przejrzał początkowe stronicę dzieła, bowiem tuż po skierowanej do niego przedmowie, następował obszerny wykaz pisarzy chrześcijańskich, na których autorytet powoływał się w swoich wynurzeniach Wujek. Dlatego też wbrew zapewnieniom duchownego zamieszczonym w podtytule księgi homiletycznej – „dla pospolitego człowieka” – wywód kaznodziei był nieczytelny dla osób nieposiadających wykształcenia teologicznego.

W drugim, *notabene* ostatnim w dobie staropolskiej, wydaniu *Postylli* „większej” ową informację o adresacie dzieła pominięto. Decyzja o rezygnacji z dookreślenia potencjalnego odbiorcy wykładu słowa Bożego z pewnością wynikała z faktu, iż edycja dzieła Wujka z 1584 r. w znacznej mierze powieliała treści pierwodruku.

Przygotowany przez jezuitę wykład Pisma Świętego okazał się interesującą lekturą dla wykształconych kapłanów, księga ta jednak nadal nie zaspakajała potrzeb tych, którzy przed laty zdecydowali się sięgnąć po pracę literata z Nagłowic, to jest prostego ludu oraz mniej wykształconego kleru. W obawie, aby społeczeństwo nie zechciało ponownie skorzystać z „heretyckiego” zbioru kazań, dwaj przedstawiciele konfesji rzymskiej – prymas Jakub Uchański (1502-1581) oraz biskup Piotr Myszkowski (około 1510-1591), zachęcali Wujka do opracowania „skróconej” wersji *Postylli katolickiej* [12, s. 83; 13, s. 116]. Zakonnik za namową owych dostojników kościelnych przystąpił do pracy, której efektem stała się *Postylla mniejsza*, skierowana, jak informował jej podtytuł, do „ubogich kapłanów i gospodarzów i pospolitego człowieka”. Przygotowany przez członka Towarzystwa Jezusowego zbiór homiletyczny, który odpowiadałby finansowym i merytorycznym możliwościom ludzi mniej wykształconych, tylko w niewielkim stopniu opierał się na materiale zaczerpniętym z *Postylli* „większej”. Jezuita świadomie zrezygnował z powielania opracowanych już niegdyś treści dlatego, „aby i ci, co już mają *Postyllę* wielką, i tak małej wedle potrzeby używać mogli, i ci, co będą mieć małą, do większej się w inszych materiach uciekali” [29, k. 3 r.-3 v.].

Pominięcie w „skróconej” wersji *Postylli* wielu teologicznych kwestii omówionych na kartach monumentalnego trzyczęściowego dzieła z lat 1573-1575 wydaje się tym bardziej uzasadnione, iż wydany w 1580 r. w poznańskiej oficynie wydawniczej Jana Wolraba (zm. około 1591 lub 1592) [26, s. 270] i powielany jeszcze pięciokrotnie w późniejszych latach zbiór kazań został pomyślany przede wszystkim jako swoiste kompendium wiedzy biblijnej dla kapłanów oraz ludzi świeckich nieposiadających gruntownego wykształcenia teologicznego. Przeznaczenie księgi homiletycznej jezuitę znalazło swoje odzwierciedlenie w sferze językowej prezentowanych zagadnień [1, s. 192]. O dostosowaniu przez kaznodzieję treści dzieła do potrzeb czytelników świadczy sam fakt, że *Postyllę*, jak

zaznaczał duchowny w przypisaniu do biskupa Łukasza Kościeleckiego (1539-1597), „prości kapłani snadniej użyć jeśliby tak złej pamięci byli i z niej czytać ludziom na kazaniu mogli” [29, k. 3 r.].

Być może wśród czytelników postylli znaleźli się również niektórzy z adresatów listów dedykacyjnych pomieszczonych na kartach tychże ksiąg. Do grona mecenasów zbiorów kazań należeli: dygnitarze państwowi – Henryk Walezy (1551-1589), Stefan Batory (1533-1586), Anna Jagiellonka (1523-1596), Zygmunt III Waza (1566-1632), przedstawiciele władz Kościoła – Adam Konarski i Łukasz Kościelecki oraz Rada Miejska i mieszkańcy miasta Poznania. Z kręgu teje przypuszczalnej grupy odbiorców katolickiego omówienia materii biblijnej powinno się jednak wykluczyć dwóch pierwszych elekcyjnych władców Rzeczypospolitej ze względu na fakt, iż nie znali oni ojczystej mowy swoich poddanych, w której została skomponowana zasadnicza część zbioru kazań. Natomiast niewątpliwie wśród grupy protektorów postylli, znających pracę katolickiego duchownego znaleźli się wspomniani biskupi. Świadcstwa wskazujące na to, że czytelnikami dzieła byli również tacy jego „opiekunowie” jak Anna Jagiellonka czy mieszkańcy stolicy Wielkopolski, można odnaleźć w przypisaniach dedykowanych tymże osobistościom [10, k. 2 r.- 2 v.; 28, k. 2 v.].

Po raz ostatni w dobie staropolskiej *Postylla katolicka* rektora poznańskiego kolegium opuściła prasy zakładu drukarskiego w 1617 r. Data ta stanowi wyraźną cezurę dla badaczy dorobku kaznodziejskiego zakonnika, ponieważ zamyka produkcję typograficzną wykładu Pisma Świętego Wujka na okres ponad dwustu lat. Brak po 1617 r. zainteresowania księgą homiletyczną członka Towarzystwa Jezusowego, tak znakomicie wpisującą się w potrzeby Kościoła w Polsce w pierwszej dynamicznej fazie kontrreformacji, być może wynikał z faktu, iż gustom siedemnasto- i osiemnastowiecznych czytelników bardziej odpowiadała twórczość homiletyczna współczesnych im duchownych.

Do odrodzenia dorobku kaznodziejskiego jezuity doszło w XIX stuleciu. Wówczas praca zakonnika została wytłoczona czterokrotnie w miastach pozostających pod okupacją trzech różnych mocarstw zaborczych [2, s. 176-177]. Pierwszego przedruku zbioru homiletycznego, a dokładnie *Postylli katolickiej mniejszej*, dokonano we Wrocławiu w 1843 r. Księga renesansowego kaznodziei ukazała się w drukarni Henryka Richtera, a koszt jej wytłoczenia sfinansował tamtejszy księgarz i wydawca – Zygmunt Schletter (1803-1876). Obszar, na którym dokonano owej reedycji *Postylli katolickiej* słynął w pierwszej połowie XIX w., czyli w okresie wytłoczenia dzieła jezuita, z produkcji książek o charakterze religijnym [5, s. 167].

Kolejne wydania omówienia materii biblijnej ukazały się ćwierć wieku później, jednak w bardzo bliskich odstępach czasowych. W latach 1868-1870 nakładem krakowskiego księgarza Władysława Jaworskiego

(1837-1875) powielono pierwodruk katolickiej interpretacji słowa Bożego – *Postyllę „większą”*. Niedługo potem ów małopolski pracownik książki przygotował także wydanie *Postylli mniejszej*. Trzecim miastem, w którym „wyprasowano” w okresie zaborów wykład Pisma Świętego była Warszawa. Dzieło homiletyczne zakonnika z Wągrowca opuściło oficynę wydawniczą Józefa Ungera (1817-1874) w 1870 r. Istniejąca od 1841 r. firma poligraficzna wspomnianego typografa, obok prężnie rozwijającego się Zakładu Drukarskiego i Odlewni Czcionej S. Orgelbranda i Synów, była jednym z największych ówczesnych warszawskich przedsiębiorstw zajmujących się produkcją książki [14, s. 268].

W XIX stuleciu praca Jakuba Wujka po upływie ponad dwustu lat od wytłoczenia jej ostatniej edycji w dobie staropolskiej znów znalazła się w centrum zainteresowania drukarzy, nakładców i czytelników. Niezwykle interesujący wydaje się fakt, iż o imprymowni dzieła renesansowego kaznodziei w okresie zniewolenia Rzeczypospolitej zadecydowały podobne, jak w przypadku wydania z 1573 r., czynniki. Dzieło jezuitę zostało „wyprasowane” w XVI w., aby zaspokoić głód słowa Bożego oraz wytrącić z rąk katolików „kacerskie” księgi. Zbliżony cel towarzyszył decyzji o rozpowszechnieniu pracy zakonnika w okresie zaborów, bowiem jak czytamy w przedmowie wydawcy do pierwszej dziewiętnastowiecznej reedycji *Postylli mniejszej*: „Był ten zwyczaj u bogobojnych naszych przodków, że przestrzegając przykazania kościelnego co do obchodzenia dni niedzielnych i świętych, oprócz uczęszczania w nie na nabożeństwa i słuchanie słowa bożego, zatrudniali się także po domach czytaniem swoich ksiąg religijnych. Do książek takowych należały szczególnie Żywoty świętych pańskich [...] i tak zwane Postylle, większa i mniejsza [...]. Równie ten, jak i inne pobożne tego rodzaju zwyczaje [...] zdają się upadać coraz bardziej [...]. Jako zaś dziś więcej niż kiedykolwiek przywrócenie tego zwyczaju, zwłaszcza przez wzgląd na małą bardzo liczbę duchowieństwa, staje się potrzebą, aby i niemogący słuchać w niedziele i święta kazań lub nauk, mieli sposobność oświecić się w zasadach religii; tak też ono jedynie zdolne jest położyć tamę skwapliwości do książek bezbożnych i gorszących, jakimi aż wierni Chrystusowi za dni naszych bywają narzuceni [...]. Tym ożywiony duchem zamierzyłem jedną z takowych książek drukiem upowszechnić i ułatwić ile możności nabycie jej wiernym Chrystusowym [...], a za najstosowniejszą dla czasu i okoliczności naszych poczytałem tak zwaną: *Postyllę mniejszą*” [7, s. 3-5].

Autor prefacji jasno sprecyzował cel opublikowania pracy oraz określił jej potencjalnych adresatów. Wrocławskie wydanie *Postylli mniejszej* to jedyna dziewiętnastowieczna reedycja „skróconego” wykładu materii biblijnej, która została opatrzona przedmową wydawcy. Słowo wstępne pojawiło się również w przedruku *Postylli katolickiej „większej”*. Krakowski księgarz Władysław Jaworski, po śmierci współnika wyłączny

właściciel prężnie rozwijającej się krakowskiej firmy – Księgarni i Wydawnictwa Dzieł Katolickich, Naukowych i Rolniczych [11, 149; 19, s. 372-373], tak oto motywował swoją decyzję o wytłoczeniu pracy homiletycznej renesansowego kaznodziei: „Dzieło, którego przedruku dokonałem, już od dawna należycie poznane i ocenione, samo za sobą przemawia. [...] raduję się niemniej, że dziełem tem czynię przysługę światłej Publiczności w ogóle, a w szczególności Kapłanom Kościoła katolickiego, dając im łatwą sposobność posiadania dzieła, które jest wzorem czystości języka, a skarbem nieoszacowanym myśli pięknych” [8, s. 31-32].

Jak wynika z przywołanej wypowiedzi małopolskiego pracownika książki, przedruku szesnastowiecznego zbioru kazań dokonano przede wszystkim z myślą o duchowieństwie. Można jednak przypuszczać, że poza przedstawicielami Kościoła w gronie czytelników dzieła Jakuba Wujka znalazły się także osoby świeckie. Zbiory kazań zawierające komentarze wybranych fragmentów Biblii z pewnością należały w zniewolonym kraju do grupy pożądanых lektur, zwłaszcza iż dla wielu mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej księgi homiletyczne jezuitów, być może, były jedyną możliwością obcowania ze słowem Bożym. Niedzielne uczestnictwo we mszy świętej utrudnione ze względu na odległe usytuowanie kościołów od miejsc zamieszkania mogła zrekompensować gorliwym katolikom właśnie lektura postylli węgowieckiego zakonnika.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Długosz T.: *„Postylla mniejsza” ks. Jakuba Wujka*. „Polonia Sacra” 1950 z. 1-4, s.189-198.
- [2] Estreicher K.: *Bibliografia polska XIX stulecia*. T. 5. Kraków 1880.
- [3] Estreicher K.: *Bibliografia polska*. T. 32. Kraków 1938.
- [4] Górski K.: *Jakub Wujek jako pisarz*. „Polonia Sacra” 1950 z. 1-2, s. 92-122.
- [5] Gondek E.: *Polska książka literacka na Śląsku pod panowaniem pruskim 1795–1863*. Katowice 1995. ISBN 83-226-0644-3.
- [6] Hołowiński I.: *Homiletyka*. Kraków 1859.
- [7] J. A.: *Przedmowa wydawcy*. W: Wujek J.: *Postylla katolicka mniejsza. To jest krótkie kazania czyli wykłady śś. Ewangelii na niedziele i święta całego roku*. Wrocław 1843, s. 3-9.
- [8] Jaworski W.: *Przedmowa do niniejszego wydania*. W: Wujek J.: *Postilla Catholica to jest kazania na Ewangelije niedzielne i odświętne przez cały rok według wykładu samego prawdziwego Kościoła świętego powszechnego. Teraz znowu przejrzana i poprawiona*.

Przydane są niektóre nowe kazania i obrona „Postylle” naprzeciw sprośnym wykrętom i potwarzom „Postylle” kacerskiej i rejestrowej dwójki. Kraków 1868-1870, s. 31-32.

- [9] Kolbuszewski K.: *Postyllografia polska XVI–XVII wieku*. Kraków 1921.
- [10] Konarski J.: [List dedykacyjny do Rady Miejskiej i mieszkańców Poznania]. W: Wujek J.: *Postylle mniejszej. Część wtóra letnia. To jest krótkie kazania, albo wykłady Świętych Ewangelij na każdą niedzielę i na każde święto ode dnia przenajświętszej Trójcy, aż do Adwentu wedle nauki samej prawdziwej Kościoła Świętego Powszechnego. Dla ubogich kapłanów i gospodarzów i pospolitego człowieka teraz znowu z pilnością napisana*. Poznań 1580, k. 1 r.-3 v.
- [11] Kras J.: *Krakowskie drukarnie i księgarnie w latach 1848-1870 z uwzględnieniem ruchu wydawniczego*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” R.11 (1975), s. 139-160.
- [12] Kuran M.: *Retoryka jako narzędzie perswazji w postyllografii polskiej XVI wieku (na przykładzie „Postylli katolickiej” Jakuba Wujka)*. Łódź 2007. ISBN 978-83-7525-067-1.
- [13] Kuźmina D.: *Jakub Wujek (1541-1597). Pisarz, tłumacz i misjonarz*. Warszawa 2004. ISBN 83-89316-29-3.
- [14] Lech M.: *Miasto Warszawa*. W: Lech M.: *Drukarze i drukarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*. Warszawa 1979, s. 260-287.
- [15] Maciejowski W. A.: *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*. T. 2. Warszawa 1852.
- [16] Mecherzyński K.: *Historia wymowy w Polsce*. T. 2. Kraków 1858.
- [17] Pazera W.: *Jakub Wujek*. W: Pazera W.: *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*. Częstochowa 1999, s. 138-145. ISBN 83-7098-517-3.
- [18] Pelczar J.: *Zarys kaznodziejstwa w kościele katolickim*. Cz. 2, *Kaznodzieje polscy*. Kraków 1896.
- [19] Puciatowa A.: *Jaworski Władysław*. W: *Słownik pracowników książki polskiej*. Red. I. Treichel. Warszawa 1972, s. 372-373.
- [20] Rej M.: *Świętych słów a spraw Pańskich, które tu sprawował Pan a Zbawiciel nasz na tym świecie jako prawy Bóg, będąc w człowieczeństwie swoim, to jest Kronika albo Postylla polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków uczyniona*. Kraków 1557 [online]. [Data dostępu: 3.12.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=143953>.

- [21] Siebneicher Mateusz. W: *Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku*. T. 1, Małopolska. Cz. 1, Wiek XV-XVI. Red. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1983, s. 201-216. ISBN 83-04-01628-1.
- [22] *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 28. Red. K. Wilczewska, L. Woronczakowa. Warszawa 2000, s. 82. ISBN 83-87456-68-3.
- [23] Starnawski J.: *Postylla Wujka wobec Postylli Reja*. W: Starnawski J.: *Wieki średnie i wiek renesansowy. Studia*. Łódź 1996, s. 154-182. ISBN 83-7016-937-6.
- [24] Windakiewicz S.: *Mikołaj Rej z Nagłowic*. Lublin 1922.
- [25] Wirzbięta Maciej. W: *Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku*. T. 1, Małopolska. Cz. 1, Wiek XV-XVI. Red. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1983, s. 358-369. ISBN 83-04-01628-1.
- [26] Wolrab Jan. W: *Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku*. T. 1, Małopolska. Cz. 1, Wiek XV-XVI. Red. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1983, s. 270-280. ISBN 83-04-01628-1.
- [27] Wujek J.: [List dedykacyjny do Adama Konarskiego]. W: Wujek J.: *Postilla catholica to jest kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok, według wykładu samego prawdziwego Kościoła świętego powszechnego, dla pospolitego człowieka, teraz nowo a prosto językiem polskim napisana*. Kraków 1573, k. 1 r.-5v.
- [28] Wujek J.: [List dedykacyjny do Anny Jagiellonki]. W: Wujek J.: *Postylle katolickiej część trzecia. W której się zamykają kazania na święta Panny Maryjej, Apostołów, Męczenników i innych Świętych, których Kościół zwykł obchodzić przez cały rok. Przydane są i żywoty niektórych, z pewnych historii zebrane. Przydana jest i Pasja, to jest historia męki Pana Zbawiciela naszego*. Kraków 575, k. 1 r.-2 v.
- [29] Wujek J.: [List dedykacyjny do Łukasza Kościeleckiego]. W: Wujek J.: *Postylle mniejszej część pierwsza ozima. To jest krótkie kazania abo wykłady świętych Ewangelij na każdą niedzielę i na każde święto od Adwentu aż do przenajświętszej Trójce. Wedle nauki samej prawdziwej Kościoła Świętego Powszechnego. Dla ubogich kapłanów i gospodarzów i pospolitego człowieka teraz znowu z pilnością napisana*. Poznań 1579, k. 1 r.-3 v.
- [30] Wujek J.: [Przedmowa do czytelnika łaskawego]. W: Wujek J.: *Postilla catholica to jest kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok, według wykładu samego prawdziwego Kościoła Świętego Powszechnego, dla pospolitego człowieka, teraz nowo a prosto językiem polskim napisana*. Kraków 73, k. 1r.-5 v.

Iwona Rak

Department of Book and Library History
Institute of Library and Information Science
University of Silesia in Katowice
e-mail: iwona.rak89@gmail.com

READERS OF POSTYLLA BY JAKUB WUJEK**ABSTRACT:**

The paper focuses on presenting the potential recipients of two old Polish collections of sermons by Jakub Wujek: *Postylla catholica* and its abridged version called *Lesser Postilla*. The readership audience was characterized based on selected elements of literary framework of homiletic books. Among the components of the framework discussed in the paper are the following elements of the outer delimitation of the work: titles, prefaces, dedicatory letters. Insights into nineteenth-century audiences of the reissue of *postylla* complement the paper.

KEYWORDS:

Reading. Homiletics. Postyllography. Jakub Wujek.